

- I. k. I. Solon adótörvényéről. *Telley Ivántól*. 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvről *Telley Ivántól*. 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. *Tarkanyi J. Istvántól*. 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelungonak keletkezéséről és gyamiható szerzőjéről. *Szász Károlytól*. 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk felállítására. *Telley Ferencztől*. 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vamberger Ármantól*. 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. *Inze Sándortól*. 1889. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásainak a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól*. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen saindarajjai. 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz Szótlárkája 1582-ből. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szecezi Molnár Albort 1574—1633). *Telley Ferencztől*. 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Samueltől*. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető közlatairól és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól*. 1870. 43 l. 20 kr. (1867—1869.)
- II. k. I. A Konstantinápolyból legújabbán érkezett négy Corvin-codexről. *Mátyay Gábor* l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. *Szelez Károly* r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéshöz. *Joannovits Gy.* l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonságielméletű szók értelmezéséhez. *Findly Henrik* l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomon Dónos költeményei és a hétézerévi görög népvallás. *Telley Ivan* lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. *Zichy Antal* l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótlárkája 1582-ből. Második kötet. IV. Egy XVI. századbeli növénytanú névtár XVII. és XVII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai orsz. Magyarországon Bessenyei előtt). *Telley Ferencz* r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókrol és megjelölésük módjáról. *Gr. Kunn Géza* lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtésének. *Szilágyi Aron* l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. *Szencssy Sándor* l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A jefferekről. *Szilágyi Aron* lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Arvay Gergely felett. *Szevörségi József* lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 krajczár. (1869—1872.)
- III. k. I. Commentator commentatus. Tarlóztók Horatius satiráinak magyarozói után. *Brassai Samuel* r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Csérei János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. *Szabó Károly* r. tagtól. 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bitritz Lajos felett. *Szabó Imre* l. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló. *Vádnai Károly* l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett. *Findly Henrik* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A fura költeszetről, tekintettel a magyar ósköltőzetre. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost, Klló l. tag felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nevezetiségi kérdés az araboknál. Dr. *Goldsiher Ignacztól*. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. *Gr. Kunn Géza* l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapsz. az ik-es igék külön ragozásának. *Riedl Szende* lev. tagtól. 51 l. 20 kr. (1872—1873.)
- IV. k. I. szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit hozzá mondtak a commentatorok Virgilius Aeneias II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. *Brassai Samuel* r. tagtól. 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám. Báthuth Gábor jelentése Oroszország, és Aszianban tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt kladymik dana hangjeggye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelv tudományának mivélése hazánkban. Székfoglaló. *Bartal Antal* l. tagtól. 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1874. 31 l. 20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletre l. hozott könyvekről, tekintettel nyomdai viszonyokra keleten. *Dr. Goldsiher Ignacztól*. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentések: I. Az orientalistákban. *Ignacztól*.

AZ

ARANYOS-SZÉKI MOHÁCSI NYELVEMLÉKEK.

HUNFALVY PÁL

R. TAGTÓL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADEMIA.

1890.

Aranyos-széki mohácsi nyelvemlékek.

(Olvastatott a m. t. Akadémia 1890. febr. 3-án tartott ülésén.)

Az erdélyországi ethnographiának történetei nagyon érdekesek; egyik jeles mutatványukat az Aranyos-szék adja; ebben pedig Mohács községe válik ki, de szomorítólag a magyar nemzetségre nézve.

Az 1257—1272. évek valamelyikén Toroczkoí Csellei Csellei (Comes Chelleus filius Chellei de Toroczko) a maga várát engedi át az Aranyos mellett tartózkodó kézdi székelieknek használat végett, a míg ott lesznek: de a várnak tulajdon jogát megtartja magának.¹⁾ Ki vagy mi zavarta ki a kézdi székelieket, nem tudni; valamint azt sem tudjuk, miért szállottak meg épen az Aranyos mellékein?

1289-ben III. (IV.) László, az Aranyos mellékén lakó székelieknek, atyja István és a maga idejében tett szolgálatjaikért, nevezetesen azért, hogy a Hódnál gyülekezett kúnok ellen vitézül harcoltak; továbbá azért, hogy az országból zsákmánnyal kivonuló tatárokat Toroczko vára alatt megtámadván, ezernél több rabot szabadítottak ki; végre 80 lóért, mellyeket szükségében tőlök kapott, örök adományul adja a tordai királyi vár Aranyos nevű földjét, az Aranyos és Maros vize mellett, mellyet már atyja István is az említett székelieknek adományozott volt.²⁾

1291-ben III. András király megerősíté Lászlónak emez adományát, az oklevél a helységek is előszámlálván, mellyek betűsorá következő, melléjük tevéen a meglévő mai neveiket.

¹⁾ Szabó Károly. Székely-oklevéltár, t. 18.

²⁾ U. o. 21.

Bagath	Bogát puszta	Kerekyghaz	—
Bagijum	Bágyon	Ketokluk	—
Chakoteluk	Csákó	Kuchard	Székely Kocsárd
Chegez	Csegez	Kuend	Kövend
Dumburou	Dombró	Lyukiteluk	—
Eurmenes	Örményes	Medyes	—
Farkas-zug	—	Muhach	Mohács
Feligaz	—	Obrothusa	—
Felvincz	Felvincz		
Feuldvar	Székely-Földvár	Polanteluk	Polyán
Fijuzeg	—	Porday	—
Hydusteluk	Hidas	Turdavar	Várfalu, vár rom- jaival
Hory	—		
Igrechi	—	Witeluk	—
Kercheth	Keresed	Zetoteluk	—

meg Turuskou — Toroczko — «scilicet castrum commune cum provincialibus», azaz a Toroczko-vár közös védelmül és menedékül mind a székelieliek mind a vármegyebelieliek számára.*)

Kérdés: vajjon a székelieliek egészen lakatlan vidékre, vagy más lakosok elhagyta helyekre jutottak-e az Aranyos mellekein? A toroczkoí vár megvolt, mint láttuk, mert Csellei odaajánlja a jövevény székelielieknek használatul, míg az Aranyos mellett tartózkodnak. Az *Igrechi* helynév, másutt *Igriczi*, bizonyosan igriczektől, azaz királyi szolgálatban álló zenészeketől (akkor még nem valának itt czigányok) vette volt nevét. Az *igricz* szláv szó: nincsen nyoma, hogy székelieliek is *igriczek* voltak. Az *Igrezi* helynév tehát bizonyosan megelőzte a jövevény székelielieket. A Torda-várat is annak nézem, melyet előtaláltak a székelieliek, még pedig nem valami erős állapotban. Ugyanezt tartom az ottani Földvárról is — mert Erdélyben van és volt több Földvár. Az említett helyneveknél fogva, sőt azok nélkül is, el kell hinnünk, hogy előbbi lakosok elhagyta vidékre szállottak meg a jövevény székelieliek. Nem értem pedig azon lakosokat, kiket Erdélynek első foglalói találtak ott, hanem azokat, kik már a magyar királyok idejében lettek ott lakosokká s azután pusztultak el onnan.

*) U. o. 28.

A székelieliek magyar nyelvűségén nem lehet kételkednünk, ha köztök eredeti besenyők vagy kúnok találtak is lenni, azok is bizonyosan már elmagyarosodtak volt. Muhács vagy Mohács községe tehát okvetetlenül magyar vala.

1313-ban I. Károly király újra átírja és megerősíti III. András adományát.*) Ezután alig történik különös említés azokról, legalább én nem akadtam ilyenre — a mivel nem azt akarom bizonyítani, hogy 1642-ig nem találkozók rólok sehol sem szó. De talán szabad alitanom, hogy 1466 tájban, midőn «Moldovában Tattos városában Németi György, Ensel Imre fija, keze miatt» megvégeztetett a négy evangéliom leírása, Mohács községe egészen magyar nyelvű vala.

1642-ben készült az «*Urbarium seu liber Lustralis sedis Aranyos*»; mely magában foglalja Aranyos-széknek nemeseit vagy régi és új primipilusait (nobiles quam primipili veterani et recentes), továbbá pixidarius gyalogjait, régieket és újakat és megnőtt lovasaikat, habár nemes-leveleik nincsenek is. Mindnyájan, a 12 even aluli fiukat kivéve, hűséget esküvének ekképen:

«Én esküszöm az élő Istenre, hogy az én kegyelmes Uramnak, az tekintetes és nagyságos ifjú Rákóczi György Uramnak, Isten kegyelmességéből Erdeli országának választott fejedelmének, Magyar ország részének urának és székelieliek ispánjának Ő Nagyságának, teljes életemben igaz és hív leszek, barátjának barátja, ellenségeinek ellensége, senkivel sem titkon sem nyilván az Ő Nagysága méltóságos fejedelmi személyes élete és birodalma ellen nem praktikalok, sőt ha mi ártalmast Ő Nagysága ellen másoktól és mások által is értek lenni, hogy valaki indítani, cselekedni, praktikalni akarna, azt idején korán vagy magának eő Nagyságának, vagy belső, igaz, hív emberinek vagy előttem járónak és tisztémnek megjelenem, és teljes igyekezettel ellene is akarok állani. In Summa, teljes minden tehetséggel azon akarok lenni, mint eő Nagyságának igaz hű (sic) és tökéletes szolgálója lehetek. Isten engem úgy segéljen és úgy áldja lelkem idvességét.»

A községek névsora (az akkori írás szerint): Chiegez, Várfalva, Rákos, Felső Senfalva, Mészkeő, Felső Sz. Mihályfalva, Alsó Sz. Mihályfalva, Polján, Harasztos, Székely Kochárd, Földvár,

*) U. o. 35.

Veresmart, Nakfalva, Felvincz, Bágyon, Kerchiet, Keövend, Mohachi, Dombra, Eörmenyes, Chiako, Hidas.

Mohácson ez vala az állapot:

Nobiles: Kozma Péter, Kozma Kirilla.

Pedites pixidarii: Sándor, Susman, Gardos, Demeter, Pap Triffuly fiai, Pardutz Simon, Gábor János, Nagy Mátyás, Fabul András, Kis Péter, Chyender Simon; Chiender István «ez szolgál örökségével»; Moldvai Mihály, Triffau (sic) Kirilla, Mirchie Tivadar, Czigán Kirilla, Czigán Demeter stb.

Vagyon in Mohachi Shánko János, ez Molduvába búdosott volt; ott lett egy fija, Wlaszul all (?) László. Most Chiegeden lakik; öröksége M. . czalpon (?) vagyon; Saradi Tamasiné kezésitette meg jóbágyának.¹⁾

Elöttem nem mind világos: de az világos elöttem, és bárki más előtt, hogy 1642-ben már oláhok valának a mohácsi székeliak között, kik azonban magyarul esküvén meg, mind magyarul beszéltenek és tudnak vala.

A XVIII. század elején, talán 1702-ben, történet lustrájában következő nevek írótak fel Mohács falujában:

Mertse János, Sztanka Juon, Párducz Krászán, Gardos Tódor, Gardos Juon, Susman Péter, Girbó János, Oszada Páskutz, Vaszily András; Pap Jeremia, Hegedüs Tamás.²⁾ Ezek között már oláh nevek: Mertse (1642-ben Mircea), Sztanka (Stanca), Párducz, Oszada, Vaszily, Pap Jeremia (Papa).

Ugorjunk megint száz negyven éven által. 1879-ben Koleser István (Stefan Colceriu, talán Kulcsár István?) mohácsi pópa ezt írta Petricieiu Hasden-nak:

«Mohács első falu a volt Aranyos székben mind fekvésénél fogva, — mert vize, levegője, erdeje jók, — mind termékenységénél fogva, — mert jó a bora, buzája, szép a marhája. Közel van azon úthoz, melly Nagy-Váradról Erdelbe viszen.

«A községnek most 185 háza s 846 lelke van; pedig 1864-ben 235 háza és ezernél több lelke volt. Megfogyott a lakosság részint a torok-gyík (diphtheritis) betegség miatt, melly 1866-ban majd minden 5 éven aluli gyermeket elragada; részint rettentő tüzvész

¹⁾ Az országos levéltárból, Jakab Elek szivességéből.

²⁾ Az országos levéltárból.

miatt, mely 1867-ben 61 háznépnek mindenét megsemmisíté; a tűz után nedves ősz állván be, s a lakás nélkül szűkölködő emberek elbetegesedvén, sokan közülők meghalának. Hozzájárult még, hogy a falun keresztül folyó patak egy felhőszakadás következtén megáradt és sok kárt tén a községben és a mezőkön. Annyi sok csapás nemcsak a lakosok számát, hanem a jólétét is apasztotta.

«A falu egészen rumun. Vagy három cigányt kivéve nincsen abban idegen. Az utolsó zsidó 1869-ben hagyott el minket; azóta más nem fészkelte be magát.

«A falunak eredete homályos. Két véleményt tart a szó-hagyomány.

«Az egyik szerint a XIV. században Bogátról, a tordai mezőségről, a hol Bágyon községének egy részét tették volt, költözének ide a lakosok. Tudniillik, a mongolok elpusztítván a falvakat s mindent zsákmányra vetvén, az emberek itt a hegyek közt találnak menedéket, egy nagy tó rekesztvén el az utat a völgyek bel-sejébe is.

«A másik vélemény szerint 1526-ban, a mohácsi ütközet után, Erdel el lévén pusztítva a törökök által, tizenegy vitéz telepedett itt, de nem a faluban, hanem beljebb a völgyben. Mert a falunak mai helyén akkor katholikus monostor vala, melynek rom-jait «magyar egyház»-nak (biserica Unguréska) hívják, a hol az eke gyakran emberi csontokat vet fel. A tizenegy vitéz, a hagyomány szerint Mircea, Mircea, Stanca, Cordos, Pokol, Susman, Rácz, Párducz, Barbos, Pópa és Hegedüs valának. Nemzetségeiknek nemes levelek vannak, melyeket Apafi Mihálytól és Rákóczi Ferencztől kaptak volt, s nagyon büszkék az arany betűjű, kutyabőrű diplomáikra.

«A mai mohácsiak viselete nem különbözik a szomszéd Dombro falu lakosaiétól: de nagyon eltér a környékbeli más falvakétól. 1849-ig a mohácsiak mint határőrzők a székeli huszárezredben szolgáltak.

«A nép között máig élnek szó-hagyományok. Vitéz Mihály vajdáról, kinek bukása, úgy szólván, szeme előtt esett meg Miriszló mellett. Trajánról is van egy legenda.»*)

*) Kuventa den betrani. Cartile populare ale Románilor, de B. Petricieiu Hasden. Bucuresci, pag. 2-3.

A XVIII. század elején (talán 1702-ben) történt összeírásban a következő neveket találjuk: Mertse (Mircea), Sztanka, Párducz, Gardos, Susmán, Pap, Hegedüs. Úgy látszik tehát, hogy a mondabeli tizenegy vitéz arra az összeírásra való emlékezés.

Kolcsér más leveleiben két népdalt is közöl, egyiket Vitéz Mihályról, másikat Trajánról: de Haşdeu azokat egy daszkal csinálmányának tartja. A következőt azonban népdalnak veszi:

Vino, sóre,	Jer ki nap-fény
pe razóre.	a gyepekre,
ca Ńi-oiu da cingetóre,	kötöt adok neked.
Una mie,	Egyet nékem,
una Ńie,	egyed neked,
una popei Irimie;	egyed pópa Jeremiásnak;
Ńi un paiu,	és egy kévét,
Ńi un maiu,	és egy cséplőt
Ńi sabia lui Mihaiu,	és Mihálynak szablyáját,
capul turcului sa-il tai!	hogy elvágja a török fejét.

De nem Mohácsnak sajátja e népdal, úgymond Haşdeu; van hasonlója N. Szeben táján, sőt Rumániában is.

Azután okoskodik Haşdeu. A hagyomány, mely a mohácsi ütközettel köti össze Mohács falunak eredetét, csupán a név hasonlatosságán alapszik, — mert Haşdeu ismeri az aranyos-széki adományokat. De a magyar egyház romjai, úgymond, csakugyan bizonyítják, hogy ott valaha székeliel laktak, jóllehet ma egy sincs többé. Nemesak a hagyomány, hanem a viselet, szokások és egyéb is a mohácsi rumunoknak másunnan való beköltözését bizonyítják. Ez a XV. században vagy inkább a XVI. század elején történt, azért kapcsolja hozzá a mohácsi ütközetet a hagyomány. Az eleinte kevés számú rumun megsokasodott lassankint, úgy hogy képes volt vagy elhajtani vagy magába olvasztani a székelielket. (De'n'taiu puŃini la numer, Románii s'au inmulŃit cu incetul, reuşind a goni sau a'Ńi asimila pe Sacui.)

Haşdeu igen rosszul látja a történeteket, ha hiszi, hogy a rumunok elhajtották, vagy elhajthatták a székelielket. Ezt lehetetlen volt volna tenniök, a székeli honvédelmi kötelesség fennállván az erdélyi fejedelmek alatt. De elrumunosodtak a székeliel, vagy kivestek, mi egyre megyen; mert a kiveszők helyébe és helyére

rumunok ültek, természetesen azoknak kötelességét is magokra vevén. Ennek az elrumunosodásnak mintegy némi útját mutatja a mohácsi magyar nyelvemlék.

Mohácsen 1580—1620-ig Gergely (Grigor) nevű pópa lelkész-ködék, a kinek tudománya nem nagy — úgymond Haşdeu, a kiből ezt kiírom — de annyit még is tud vala, mint népe, s ő a nép számára, a népnyelvén irt. 1600-táján kezdé vallásos népszerű könyveket szláv nyelvből oláhra fordítani, belé foglalván a gyűjteményébe egy hasonló kész gyűjteményt, mellyet egy névtelen pópa 1550 táján szedett össze. A kézirat 4-ed rétű bőrrel bévont fatáblába van kötve. A kötés hátán latinul az áll, hogy Gyulafehérvárott valakié vala 1770-ben. (Haşdeu nem írja ki a nevét.) Ez a kézirat, «Codex Sturdzanus», mint Haşdeu nevezi, most Bukurestben van, s a nevezett rumun tudós bőven tárgyalja a «Limba romána vorbita între 1550—1560. Tomul II. (azaz: A rumun nyelv, a mint azt 1550—1560-ban beszéllették) című munkában. Bukurestben 1880.

A nagy könyv magában foglalja:

Első Rész. *Mohácsi szövegek* (texturi Mohaçene) 1590—1619.

Az 1—236 lapokon.

Második Rész. *Boldogasszonynak utazása a pokolba.**) A 299—385. lapokon.

III. Rész. *Pál apostolnak jelentése.* A 403—432. lapokon.

IV. Rész. *Gondolatok a halál órájában.* A 433—489. lapokon.

Ezek a mohácsi szövegek, melyekhez Haşdeu hosszú függé-

*) A görög eredeti így kezdődik: 'Αποκάλυψις τῆς ὑπεροχῆς θεοῦ καὶ περὶ κολάσεων καὶ πῶς καὶ ὅπου κολάζονται καὶ περὶ μετανοίας. "Ἐπιλλεν ἡ παναγα θεοῦ καὶ πορεύσασθαι ἰδῆν τὰς κολάσεις, καὶ ἦλθεν ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἐλλαδῶν προσευχασθαι, προσευχομένης δὲ αὐτῆς πρὸς κύριον τὸν θεὸν ἡμῶν εἶπεν:

ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καταλείψτω ὁ ἀρχιστράτηγος Μιχαὴλ, ὅπως εἴποι μοὶ περὶ κολάσεων stb. A legszentebb istenanyának jelentése a büntetésekről, hogy és kik bűnhődnek, s a megtérésről.

A legszentebb istenanya el akarván menni, nézni a büntetéseket, fölmené az olajfák hegyére imádkozni, istenhez imádkozván így szóla: Az atyának, fiúnak és szent léleknek nevében! szállj le főhadvezér Mihály, s mondj el nekem a büntetéseket. (Mihály angyal természetesen ott terem, s elmondja, a mit a Boldogasszony tudni kívánt, s hogy meg is lássa, elvezető a pokolba stb.)

léket csatol a 497—687, meg «Postscripta» a 689—730. lapokra. Valóságos kincs a bogomilek és más eredetűek irataiból.

A nevezett Codexnek 153. lapján a magyar Miatyánk van kirill betűkkel, s ez a mohácsi magyar nyelvemlék, melyről előbb szölok.

Thallóczy Lajos, a közös pénzügyi levéltár igazgatója Bécsben, annak a Miatyánknak hírét vevén, Bianu János, akad. könyvtárnokhoz fordula Bukarestben, a ki lefényképezte az írást. Thallóczy még mult év februárius 25-én küldé hozzám egy nagy értekezés kíséretében, a melyet ezennel átadok a mi osztályunk titkárának. Rumén tanulmányaim sora csak most kerülven a mohácsi nyelvemlékre, azért maradt eddig nálam Thallóczy munkája.

A magyar Miatyánk kirill betűkkel így van írva, a *κ* vagy *IC* *k*-t fejezven ki, a *ъ* pedig azt jelentvén, hogy tiszta a mássalhangzó.

Olvasd ekképen:

mi agiagaka, ki vagi menegebene;

szeteletesek te nevede;

Jujun te oroszagod;

legen te akaratudod mikipen menimekiban azonoikipin e felden is;

i mi kirnjárukát emden napiat adgiad nikik mo;

a se buceseasd meg nekik-one a mi buneniket mikipen mi szimege bucsutunk alenik veteteknek;

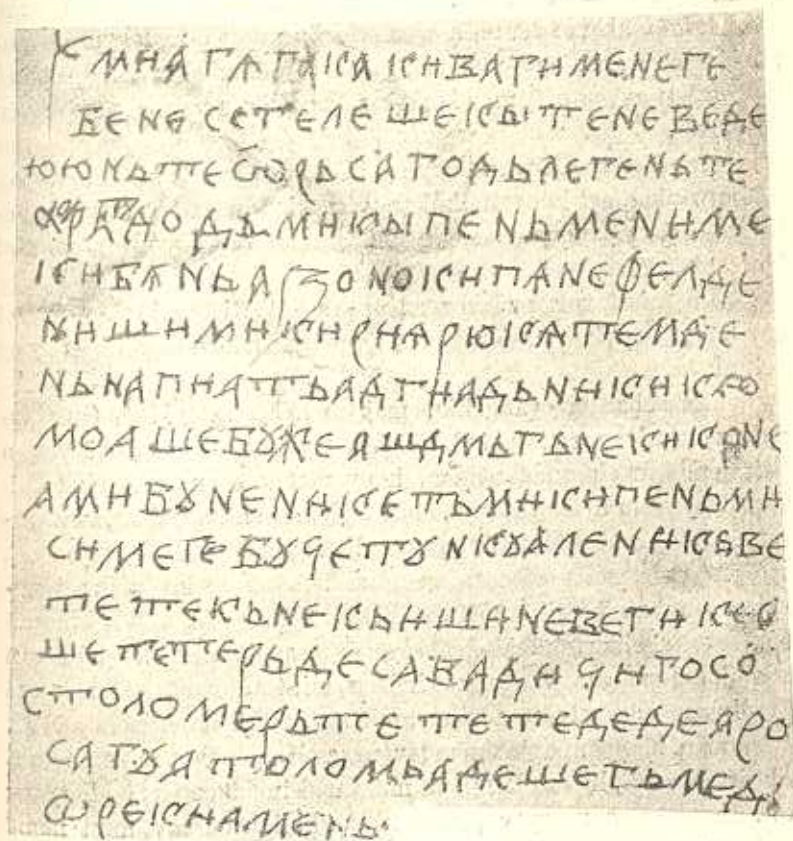
isi ne vegi keseteter, de szabadicsi goszosztolo;

merte tetedede a roszagu, atalom a deseg med oreki amen.

A mint látjuk, lehetőleg el van rontra sok szó, a mi világos bizonyossága, hogy ennek írója, a ki a kirill betűs Miatyánkat lemásolta, nem érti vala a nyelvet. Ezt leginkább a betűk helyeinek elcserelése mutatja, p. o. *emden*, minden helyett, *buneniket* büneinket helyett; valamint szükségtelen betűnek betoldása, ebben a *kirnjárukát* kinyerünket helyett, *menimekben* menyekben helyett; vagy az ellenkező, szükséges betűnek elhagyása, ebben *kesetet* kísertet helyett, vagy végre a betűnek fölcserélése, ebben: *goszosztol* gonosztol helyett. Leginkább pedig mutatja a szükségtelen szótag, mint az *akaratudod*, *teteded*, *tiéd* szókban.

Egyébiránt nem kis mesterség volt latin betűkkel is leírni a magyar szók hangjait, — mit p. o. a Pesti Gábor írta Miatyánk mutat; kirill írással még nagyobb bajjal járt ez. Abban ninesen

jegy az *o*-re, *u*-re, mi a latinban sincsen; tehát szükségesek a *feld* föld h., *jujun* jöjjön h., *bun* bün h., *orek* örök h. A *gy*-t vagy *gi*-vel, vagy csak *g* vel fejezi ki a kirill Miatyánk, mint *vagi* vagy; *vegi* vegy, *vigy*; *legen* legyen; az *ny*-t hol *ni*-vel, hol csak *n*-vel, mint *meneg* ben, mennyekben. A *ty* hang csak az *atya* szóban fordul elő, s ezt *agia*-val fejezi ki az írás.

Egy sajátosság — mely a régi nyelvemlékekben is előfordul — t. i. a két mássalhangzó közzé szűrt *s* a szók végehez járult önhangzó, mint: *menegben* helyett *meneg-e-ben*; *szeteletesek* h. *szetel-e-tesek*; *azonkipen* h. *azon-o-kipen* h. — meg *meneg-e-ben-e*, *neved-e*, *bucsetunk-u*, *szabadics-i*, *gonosztol-o*, *nevet e*, *meg-c*. Egyszer T. Fő dváron egy iskolába járó béres fiút olvastaték. Elég folyvást olvasott, de csu-

dáltomra így ejtven a szókat: nevéd-e, bocsátunk-u, szabadits-i, gonosztól-o. Akkor nem jártam utána, hogy, miért ragadt a fiúra e rossz szokás: most sajnálom, hogy nem tettem.

Egy másik sajátság, mely a kirill betűjű Miatyánkban föl-tűnik, s talán az oláh nyelvnek hatásából való,* az *n*-nek elhagyása, p. o. *nikik* = nekünk, Erdősi szerint *nikunk*; *alenik* = ellenünk, *kinyerük* = kinyerünk. Így fejthető meg a csudálatos *agiagaka* szó. *Agiank* akarna lenni, a *k* az előző *n* miatt *g*-re légyult, elmaradván az *n*; az *agia-ng*-hoz járult az utóhang *a*; tehát *atyánk* helyett lett *agyag-a*. A még következő *ka* fölös, a másoló nem értven a nyelvet.

Azt merem állítani, hogy az, ki először írta le kirill betűkkel a Miatyánkat, azt könyv nélkül tudván, kiejtése szerint rakta a betűket; a leíró vagy másoló pedig nem értven a nyelvet, az írási botlásokat követte el.

De miért vala szükség az eltorzított Miatyánkra? A felelet egy ethnographiai phasist beszél el, melyet a következő értet meg velünk.

Brassóban az evangélikus magyar lelkészszel, Moór Gusztávval, az ottani nemzetiségi és hitfelekezeti viszonyokról értéközven, a tisztelendő úr elmondá nekem, hogy német evangélikusok a külvárosban gyakran felszólitják, hogy temesse el halottjaikat, arra kérven őt, hogy csak a Miatyánkot mondja el németül. De ő, úgymond, az egész szertartást szívesen megteszi németül, ha kívánják: többnyire azonban beérik a német Miatyánkkal. — A mit a brassai német evangélikusok csak *kényelemből* tesznek, mert közelebb van hozzájuk a magyar evangélikus lelkész, mint a német lelkészek, azt Erdélyben sok helyütt a magyarok *szükségből* tették vala a XVI. században. Magyar papok nem lévén, az oláh pópához folyamodtak, s beérték avval, ha az oláh pópa magyarul imádkozta el a Miatyánkot. Erdélyben a magyar papok is, katolikusok úgy, mint nemkatolikusok, urak valának. A mely községben a hívek száma, bármi oknál fogva is, megfogyott, oda nem igen járt magyar pap az egyházi szolgálat teljesítése végett. Az oláhoknál ellenben szokás vala, hogy már öt-hat családnak is pópája legyen; az oláh tehát

*) A convent-ból lett az oláhban *kuvent*, contra-ból *catra*, canton-ból lett *katun* sth.

soha sem szorult idegen papra, bármi szükségben is. De a magyar, akár katolikus, akár nem-katolikus, már a XVI. században igen gyakran idegen papra szorult, s ez, t. i. az oláh pópa, mindenütt ott vala. A temető pópa elmondhatta jól rosszul a magyar Miatyánkot, az kielégíti vala a szomorú feleket.

A pópa olyan lévén, mint a többi földművelők, maga kezével szántván és kaszálván, társadalmilag is közelebből érintkezett e lakosokkal, mint más pap. Keresztölés kellett: megtevé azt is a pópa. Keresztölés és temetés valának legszorgalmatosabb hit- és nemzetiség-terítőik. Mert a mely háznépben temetést vagy keresztölést tett a pópa, azon háznép hamar oláhhá lett. A megfogyatkozott magyar lakosok így enyésztek el sok helyütt. Különb a földesurak is szívesebben láttak oláh, mintsem magyar parasztokat.

A mohácsi kirill betűs Miatyánk tehát nem nyelvénél fogva, hanem szükségénél fogva nevezetes.

A bogolmilséget az oláh pópák, kik eleinte bolgár szlávok valának, Erdélybe is elhozták. Kell tehát egy kis tudósítást a bogolmilségről a végett is közölni, hogy megérthessük az oláhok közt mutatkozó tűneményeket. Különb is a magyar történelem sem mellözheti azt a szellemi mozgalmat, mely a balkáni szlávok közt elhatalmasodott, s melyet a patarenus név alatt a pápák sürgetésére a magyar királyok fegyveres kézzel is el akartak oltani.

Keleten a kereszténység a parsismussal találkozáván, mely két főelvet, jót és rosszat, tanít vala, ettől fogadá el a kettősséget. 660-ban Constantinus, kia Pál apostol leveleit szorgalmatosan olvasgatván, mint az apostolnak igaz tanítványa, egy paulikianusi közösséget alapíta Kibossában. A paulikianusok hamar elterjedének Kiszsiában. Többi közt a képeket is utálták az egyházakban. Ennek a felekezetnek másik alapítója Sergius lön († 835). A felekezet Korbeas vezérlete alatt hadakozott is a byzantinus császárok ellen, hogy biztosítsa fenmaradását.

970-ben Tsimiskes János császár általhozá őket Thrákiába, s határöröknek telepíté Philippopolisban és környékén a besenyők ellen, kik gyakori becsapásuk által nyugtalanítják vala a Balkáni félszigetet. Ott a paulikianusok szinte függetlenül uralkodának. Ezentúl kezdődő történeteiket legbövebben Komnena Anna történetírásából (Alexias-ból) tudjuk meg. Anna t. i. Komnenus Alexius (1081—1118) leánya lévén, atyjának és korának történeteit írta

meg (+1148). Alexius a normannok ellen hadakozván (1081—1085) a paulikianusok hűtlenül elhagyák, azért ő keményen megbünteté, sőt 1115-ben Philippopolisban tartózkodván mind oktatással, mind ajándékokkal meg is téríté. Azért Anna őt tizenharmadik apostolnak nevezi. Philippopolis ellenében Alexiopolis (Alexius városa) támadván, mely a bűnbánó paulikianusokat befogadta, a felekezet ott megszűnik, de csak hamar másutt fakada ki.

Basilius szerzetes t. i. tizenkét tanítványt, mint meg annyi apostolt maga mellé fogadván, az elalvó tanításokat, mint Komnena Anna mondja, a manichæusok, paulikianusok és euchiták (jól imádkozók)¹⁾ ferdeségeit megújítja. A támadó és a hierarchiát is megvető új felekezet nagyon számossá lőn, s magát *bogomil*-nek, azaz isten-könyörületét kérő-nek nevezi vala. — A *bogomil* szláv szó bizonyítja, hogy a balkáni szlávok, bolgárok és szerbek közt hatalmasodott el a felekezet. Basiliust is meg akarván téríteni Alexius, de se theologiai tudományával, se ravaszságával nem boldogulván, 1116-ban elégeté, mit Anna körülményesen leír. De Anna a bogomilek tanát szegyenli közölni (a szegyen tartóztat vissza, mint valahol szép Sappho mondja = *ἀλλὰ με κωλύει καὶ αἰδώς, ὡς πρὸ φρῆσιν ἢ καλῆ Σαπφῶ* mentegetőzik), de Zygadenus Euthymiusra utásítja az olvasót, ki az atyja meghagyásából *Panoplia dogmatica* név alatt theológiát írván, czáfolta meg a bogomilek tanait is.²⁾

¹⁾ Az Euchiták azt hívén, hogy születésekor minden emberbe rossz szellem száll, azt folytonos imádkozással igyekeztek elhajtani.

²⁾ Anna Comnena, Alexiadis lib. XV. 9. — A Panopliából tudhatni meg a bogomilek tanításait. A Zygadenus Panopliá-ját (teljes fegyverzés) Gieseler adá ki Göttingában 1842-ben. Én csak azt ismerem belőle, mit Gieseler egyházi történeteiben közöl. (Lehrbuch d. Kirchengeschichte. Zweiten Bandes zweite Abtheilung. Vierte Auflage. Bonn, 1848. A 679—684 lapjain.) A Panopliának XXIV. titulusa van. Gieselernek a *tergovisti* kiadásról is 1710-ből (nem 1711-ből) van tudomása, melynek egész czímét a «Nouveaux mélanges Orientaux»-ból (Páris, 1886. 582. lapján) ide írom:

Πανοπλία δογματικὴ Ἁγιῶν Βασιλείου τοῦ Κομνηνοῦ, περιέχουσα ἐν συνόψει τὰ τοῖς μακαρίοις καὶ θεοφόροις πατράσι συγγραφέντα, εἰς τὴν δὲ καὶ διασημαίνην ἀρμονίαν παρὰ Ἐδουαίτου Μονάχου τοῦ Ζηγαδηνοῦ τερθέντα. Ἐπι ἀνατροπῇ καὶ καταστροφῇ τῶν δυσσεβιστικῶν δογμάτων τε καὶ διδαγμάτων τῶν ἀθέων Ἀριστοτελέων, τῶν κακῶς τῆς ἰσοῦς αὐτῶν θεολογίας λυσιτερούντων. Ἀπεριωρίστη ἐπὶ τοῦ εὐσεβεστάτου, ὀφηλοτάτου καὶ θεοσιεπταύτου αἰθέτου καὶ ημερόνου πάσης Ὀγγροβλαχίας κυρίου, κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντινοῦ Μπασαράμα βεβέδα του Μπαγκοβάνου τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ σοφωτάτου υἱοῦ αὐτοῦ, κυρίου, κυρίου Στεφάνου βεβέδα Μπαγκοβάνου παρὰ τοῦ

Zygadenus helyesen magyarázza a bogomil szót, ezt írván: *Bog* a bolgárok nyelvén istent jelent, *milui* pedig azt teszi: «könyörülj meg». Bogomilos tehát nálok annyi, mint: ki Isten könyörületéért esedezik. (*Βὸγ μὲν γὰρ ἡ τῶν Βουλγάρων γλῶσσα καλεῖ τὸν θεόν, μίλοι δὲ τὸ ἐλέησον. Εἰρή δ' ἂν Βογόμιλος κατ' αὐτοὺς ὁ τοῦ θεοῦ τὸν ἔλεον ἐπισπώμενος*). Zygadenus szerint a bogomilek fő dogmája ez. Azon demont, kit a Megváltó Satanas-nak nevez, ők Satana-el-nek hívják, a ki hasonlőképen isten atyának fia; még pedig idősbik, a logos fiút megelőzőtt fia; Satanael és Krisztus tehát atyafiak. Satanael az atya után második helyen volt és bázgondviselő, jobbán ült az atyjának, olyan alakú és viseletű mint az. Felfuvalkodván és az angyalok egy részét maga mellé vonván,

πανιερωτάτου καὶ λαμπροτάτου Μητροπολίτου Δύστρας κυρίου, κυρίου Ἀθανασίου, οὗ καὶ τοῖς ἀναλόμοις νῦν πρώτου τυτύπωται παρὰ τοῦ πανιερωτάτου, λαμπροτάτου, καὶ διαπροβλήτου Μητροπολίτη Ὀγγροβλαχίας κυρίου, κυρίου Ἀναθίου τῆ ἐξ Ἰβηρίας. Ἐπισημαίνου καὶ διορθώσαι Μητροσιεπταύτου Ἱερονομάχου Γρηγοροῦ τοῦ ἐκ Λοδώνης. Ἐν τῇ ἀνωτάτῃ μητροπόλει τῇ ἐν τῇ τῆς Ὀγγροβλαχίας Τεργοβίστι: Ἐν ἑπὶ ἀπὸ θεογονίας χιλιοστού ἱπτακοσιού δεκάτου. Κατὰ μῆνα Μάου. Ἄρα:

Komnenus Alexius dogmatika Panopliája, melyben a boldog és istenihlette atyák iratait rendbe és helyes harmóniába összefoglalta Zygadenus Euthymius szerzetes, az istentelen haeresiarchák gonosz hittételeinek és tanításainak felforgatására és megsemmisítésére, melyek az ő theológiájokat megvesztik.

Ajánlva az egész Ungrovlachia legkegyesebb, legmagasabb és istenkoszorúta fejedelme, Brankováni Baszaraba Konstantin János vajda úr fijának, a fénylő és böles Brankován István vajdának Athanasiustól Silistria legszentebb és leghiresebb metropolitájától, kinek költségén most először nyomtatott ki a legszentebb és leghiresebb ungrovlachiai metropolita, Iberiai Anthimus úr által. A dodonai Metrophanes Hieronomachus Gergely gondjával és szerkesztésével.

Ungrovlachiának igen szent fővárosában, Tergovistben, az isteni születés után ezer hétszáz tizedik évben, május havában.

Diplomatikus stílus mutatóványa, melyben történeti tanulság is olvasható.

A tergovisti kiadás, úgymond Gieseler, nem adja a teljes Panopliát, mert az első czímekből sok maradt el, a mi a szentháromságra vonatkozik; a XXIV. czím pedig, mely a mohammedának ellen szól, egészen ki van hagyva. Ezt a dodonai Metrophanes Hieronomachus Gergely szántszándékkal hagyta ki, mert 1710-ben nem volt szabad Ungrovlachiában a Mohammed hite ellen írni, s a silistrai metropolita költségén kiadni. Azért szerkesztette Gergely a kiadást.

isteni tiszteletre vágyott. Ezt hogy észrevette az isten, ledöbta az égből az angyalaival együtt. Ha isten teremtette a mennyet és a földet, én is teremtek más mennyet és földet, úgymond Satanael. Teremtett is; de az embert teremtven, nem tudott beléje életet lehelni. Megkérte tehát a jó atyát, hogy küldjön leheletet az emberbe, mert az közös lesz. Jó lévén az isten, életet lehelt a Satanael teremtette emberbe stb. stb.

A hierarchákat és a szent atyákat, mint képimádókat, megvetik; csak a képtöröket tartják igazhitűeknek. Azt mondják, hogy az ördögök félnek a bogomilektől, de más emberektől nem félnek. Nem tisztelik a feszületet. Megvetik Mózes könyveit; csak a zsolnárokat, a tizenhat prófétát, a négy evangéliumot, az apostolok cselekedeteit és leveleiket, meg János jelenését tartják isteni könyveknek. Imádságnak a Miatyánkot fogadják el, csak azt imádkozzák nappal hétszer, éjjel ötször stb. stb. De Pál apostol iratait különösen tisztelték stb. stb.

Mondám, hogy az oláh pópák, kik többnyire bolgárok valának, Erdélybe behozták a bogomilséget is.

Ezt külső emberek is bizonyítják. Reicherstorffer György, erdélyi szász, mint Ferdinánd királynak több ízben követe Moldovában, erről az országról azt írta (1521—1532), hogy a nép Krisztust és két apostolát ismeri, s Sz. Pálnak hitét követi eleitől fogva nagy buzgalommal és áhitattal.²⁾ — Wurmloch Albert, besztercei tanító, 1546-ban azt írja Hess Jánosnak Boroszlóban: Az oláh nép Erdélyben, sokban különbözik a többiektől; tanítói vagy pópái az evangéliumokat és Pálnak leveleit olvassák, de nem a nép nyelvén, hanem idegen nyelven, melyet rácznak nevezünk. (Legunt evangelia et epistolas Pauli, non sua, sed peregrina lingua, quam nos vocamus: *die Raczische Sprache*.) — S Erdélyben a szászok között

¹⁾ Gieseler, idézett helyén: Der griechische Text ist in Tergovist in der Walachei 1711 (jobb: 1710) fol. gedruckt, aber mit Auslassungen in den ersten Titeln über die Dreieinigkeitt, u. mit Weglassung des ganzen Tit. XXIV. gegen die Mohamedaner. — A XXIII. czim a bogomilek ellen szól.

²⁾ Moldavie Chronographia. De sitibus et moribus Moldaviae gentis. «Christum et duos apostolos agnoscit ac S. Pauli, ut ipsi volunt, religionem hactenus, jam inde ab initio non sine summa veneratione et pietate coluit.»

kapott fel e közmondás: Ott hagyta őket, mint Sz. Pál az oláhokat (er hat Sie verlassen, wie Sanct Paul die Bloch).

Maga Hasdeu így ír: 970—1650-ig, tehát hat száz év alatt hatott a bogomilség a rumunokra, jóllehet észrevétlenül. S meg akarja fejteni a tüneményt részint a rumun klerus türelmességével, mely a kicsi eltéréseket nem akarja vala észrevenni, részint annak dogmatikai tudatlanságával, melynél fogva batározott különbséget nem ismert fel az eretnység és orthodoxia között.

Ime a mohácsi pópa Gergely nem volt egészen tudatlan ember, nem is eretnek (nu era om prost și nu era niçi eretik), különben annyi gonddal nem másolt volna egy orthodox kátét: mégis sok eretnek apokryphitét terjesztett csupán azért, mert erős theologiai tudomány nélkül szükölködött (numai si numai din lipsa unei solide instructiuni teologice). Annál könnyebben botlottak a közönséges pópák a bogomil eretnységbe. Hasdeu, mint orthodox ember, mentegetni akarja az oláh meg-megbotló pópákat. Én meg úgy látom, hogy a bogomil tévedések vagy inkább mesék, a melyek ellen az oláh egyház tehetetlen vala, ösztönözék I. Rákóczit a híres káténak iratására, s arra, hogy a «rác» vagy szláv nyelv helyett a nép nyelvét, a rumunt, vétette be az istentiszteletbe és a valóságos szertartások gyakorlásába.

Gergely Pópa, Jézus Krisztus levelének fordítása végén, mely az égből esett le Jerusalemba, az emberek megtérítésére, azt írta szlávul: «Megiratott márczius hava 19-én *Bátori Zsigmond király napjaiban* (ve dne Batr Zsigmond kraiu), midőn Mihály vajda megveretett Miriszlónál, Ádám után 7108-dik, Krisztus után 6000-dik évben. — Ujra egy meg nem vethető históriai tanuság.

Betlen fejedelem kezdte volt oláh nyelvre fordíttatni az új testamentomot, mely azután I. Rákóczi uralkodásának végén, 1648-ban, nyomaték ki. Az oláh újtestamentom czimében olvassuk, hogy görög és szlovén forrásból (eredetiből, din izvod Grečesku și Slovenesku) fordíttatott, és Rákóczi György, *Erdély királya* (kraiu Ardealului) Ő Felségének költségén nagy szorgalommal iratott és nyomtatott, Belgrádon (Fejerváron 1648-nak január havában). Az előszó is így kezdődik: «Predoslovie catra Maria sa craiu Ardealului = Előszó Ő Felségéhez, Erdély királyhoz.» Cipariu hibának tartja az «Erdély király» czímet, mert Rákóczi csak fejedelem vala,

nem király.¹⁾ Magam is annak idejében azt hiszem vala, hogy inkább hízélsz mintsem diplomaticus hírségből nevezék királynak Rákóczi Györgyöt. Azonban látjuk, hogy a mohácsi pápa Gergely is 1600-ban Bátori Zsigmondot királynak nevezi kéziratában, mely nem jutott a közönség elé, a melyben tehát nem is akartott hízélni a fejedelemnek. — A királyezimet a török diplomacia hozta volt divatba. I. János és II. János Zsigmond a Szultán által elismert királyok valának: ezektől ment által a királyi czim a Bátoriakra, Betlenre és Rákóczira is. Az oláhok a török diplomatin után nevezték hát királyoknak az erdélyi fejedelmeket.²⁾ De Apaffi Mihály kapta-e még azt a czimet, nem tudom.

A mohácsi pápa 1600-ban Bátori Zsigmondot királynak, de Mihályt csak *rajdanak* nevezé: oly nagy különbséget ismer vala az erdélyi fejedelem meg az oláh vajda között. Az új rumén historicusok Mihályt más színben, ámde nem történetiben, mutatják be.

A mohácsi nyelvemlékek, mint látjuk, nemesak ethnographiai, hanem történelmi érdekűek is.

¹⁾ Krestomatia seu Analekte literario-ben. Dalázstvánu 1858. IX—XXXVIII.

²⁾ Bizonyítja Warner Levin, a hollandiai köztársaságnak tíz éven konstantinápolyi követe is, ki 1662 márczius 22-én a hollandiai státuaknak (Illustrissimi et Potentissimi Domini, Domini mei Clementissimi) írta, hogy februárius 18-ikán kötötték az angol capitulatio. Az angol követ sürgette volt, hogy az ő királyát is, mint a francziát, *Padisah*-nak nevezzék, «sed non potuit obtinere». A török diplomacia t. i. az angol királyt csak *Krol*-nak nevezi vala, így nevezvén az erdélyi adózó fejedelmeket is. «Facta postea mentio tituli *Krol* regis, quo cum Turcas adeo promise uti dicerem, ut etiam tributarios suos principes Transilvaniae eo indigitaront, subiecit (t. i. az angol követ), instantius se ursisse, ut pro eo verbum *Padiscali*, regi Galliae tribui solitum, suo quoque regi concederetur, sed non potuisse obtinere; promissum vero, illud deinceps Galliae regi non esse impertiendum.» Levin Warneri, de rebus Turcicae epistole ineditae. Edidit G. N. Du Rieu, bibliothecae Universitatis Lugduno-Batavae praefectus Lugduni Batavorum, 1883. A 77. lapon.

28 l. 15 kr. — IX. szám. Az ikos-és igékrol. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — X. szám. A nyelvújításról. *Szarusz Gábor* l. tagtól. 1875. 25 l. 15 kr. (1873—1874.)

V. k. I. szám. Nyelvészkeelő hajtások a magyar népnél. *Barna Ferdinánd* lev. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. az. A neo- és palaeologia ügyében. *Brassai Simuel* r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. *Barna Ferdinánd* lev. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — IV. szám. Brassai és a nyelvújítás. *Balogh Mór* r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. szám. Emlékbeszéd *Kriszta János* l. t. felett. *Szász Károly* l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. szám. Művészet és nemzetiség. *Bartalus István* l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. VII. szám. Aeschylus. *Telley János* lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. szám. A mutató névmás hibás használata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. szám. Nyelv-történelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. *Imre Sándor* l. tagtól. 1876. 27 l. 60 kr. — X. szám. Bőrczy Károly emlékezete. *Arany László* l. tagtól. (1875—1876.)

VI. k. I. szám. A lágy aspiraták kiejtéséről a zomben. *Magr Auréltól* 10 kr. — II. szám. A mandeuk szertartások könyve. *Balogh Gábor* l. tagtól. 10 kr. — IV. szám. A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. *Goldsiher Ignác* l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékbeszéd *Jakab István* l. t. felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István* l. tagtól. II. *Vasary Kolos* l. tagtól. III. *Kövess Imre* l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékbeszéd *Mátray Gábor* l. t. felett. *Bartalus István* l. tagtól. 10 kr. — VIII. A mordvának történelmi viszonyai. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 20 kr. — IX. *Erancs Telley János* l. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-és igékrol. *Joannovics György* l. tagtól. 40 kr. (1876.)

VII. k. I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 50 kr. — II. Polihorazky Lajos magyar-sínai nyelvazonosítása. *Budens József* r. tagtól. 10 kr. — III. *Lessing* (székfoglaló). *Zichy Antal* l. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és az orosz irodalom között. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 10 kr. — Néhaiy ösműveltségi tárgy neve a magyarban. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 30 kr. — VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. *Telley János* l. tagtól. Ara 30 krajczár. — VII. A nevek új és őskorai alakjairól. *Imre Sándor* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékbeszéd *Székács József* l. tag felett. *Balogh Mór* r. tagtól. 20 kr. — IX. A török-tatár nép primitív kultúrájában az ősi testek. *Vambéry Armin* r. tagtól. 10 kr. — X. *Bátori László* és a *Jordánszky-codex* bibliafordítása. (Székfoglaló.) *Volf György* l. tagtól. 10 kr.

VIII. k. I. *Corvin-codex*ek. *Dr. Ábel Jenőtől*. 60 kr. — II. A morváiak pogány istenei s ünnepei szertartásai. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. *Dr. Genetz Arvid* l. tagtól. 20 kr. — IV. Tanulmány a japán művészetéről. *Gr. Zichy Agostól*. 1 f. — V. Emlékbeszéd *Paxmánó Horvát Emőre* 1839-ben alhunyt r. t. felett. A születése századik évfordulóján. *Paxmánó* emlékezett alhunyt r. t. felett. A születése századik évfordulóján. *Paxmánó* emlékezett alhunyt r. t. felett. az Akadémia megbízásából tartotta *Szász Károly* r. t. 10 kr. — VI. Ülkönpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Az agyvevozetett lágy aspiraták phonetikus értékéről az ősműben. *Magr Auréltól*. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. *Dr. Ábel Jenőtől*. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. *Dr. Pozder Károly* l. tagtól. 30 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló *Imre Sándor* r. tagtól. 30 kr.

IX. k. I. Emlékbeszéd *Schleifer Antal* k. tag felett. *Budens J.* r. tagtól. 10 kr. — II. A Boro-Budur Jáva szigetén. *Dr. gr. Zichy Agost* l. tagtól. 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. *Balogh Mór* r. tagtól. 20 kr. — IV. A hunnok és avarok nemzete. *Vambéry Armin* r. tagtól. 30 kr. — A Kün-vagy Petrarca-codex és a szerkesztése. *Vambéry Armin* r. tagtól. 30 kr. — VI. Emlékbeszéd *Lewes Henrik György* külső tag felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VII. Ős vallásunk főistenéről. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 40 kr. — VIII. Schopenhauer esztetikája. *Dr. Buzsicska Kálmántól*. 10 kr. — IX. Ős vallásunk kisebb isteni lényei és állományai szertartásai. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — X. *Lessing* mint philologus. *Dr. Kont Ignác* l. tagtól. 30 kr. — XI. Magyar egyházi népének a XVIII. századból. Székfoglaló. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzetben. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 20 kr.

X. k. I. A jelentésalapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 30 kr. — II. Etzelburg és a magyar hűmonda. *Dr. gr. Zichy Agostól*. 10 kr. — III. A m. t. Akadémia és a

161 10 kr. — VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusáival. Mivoltégtörténelmi szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropusá-jához.) *Dr. Pecz Vilmos* tanártól. 60 kr. — Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. *Szász Király* r. tagtól. 10 kr. — VIII. Cationale et Passionale Hungaricum. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 30 kr. — IX. Az erdélyi birlapirófalom története. 1848-ig. *Jakab Elek* l. tagtól. 50 kr. — X. Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula kül-tag felett. *Dr. Heinrich Gustáv* lov. tagtól. 40 kr. — XI. Újabb adalékok a magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr. — XII. A magyar romanizáció. (Székfoglaló.) *Binóczy József* l. tagtól. 10 kr. — XIII. Újabb adalék a magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr.

XI. k. I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — II. Ujgörög irodalmi termékek. *Dr. Tótfy Iván* l. tagtól. 40 kr. — III. Középkori görög versek regények. *Dr. Tótfy Iván* l. tagtól. 30 kr. — IV. Időgen szó a görögben és latinban. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — V. A csuvasokról. *Vámbery Ármán* r. tagtól. 30 kr. — VI. A számiálás módjai és az az hőnappal. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Telegyi Miklós mester magyar katechizmusa 1562-ik évből. *Majlath Béla* l. tagtól. 10 kr. — VIII. Káldi György nyelve. *Dr. Kiss Ignác*tól. 50 kr. — IX. A Muhammedán jogtudomány eredetéről. *Goldsiher Ignác* l. tagtól. 10 kr. — X. Vámbery Ármán «A magyarok eredete» című műve néhány főbb állításának bírálata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 60 kr. — XI. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a nyelvőr. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — XII. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. Válaszom Hunfalvy Pál bírálati megjegyzéseire. *Vámbery Ármán* r. tagtól. 30 kr.

XII. k. I. Seneca tragédiái. *Dr. Kott Ignác*tól. 60 kr. — II. Szombatos codexek. *Dr. Nagy Sándortól*. 30 kr. — III. A reflexív és vallásrökolesi elem a költészetben s Longfellow. Székfoglaló. *Szász Béla* l. tagtól. 30 kr. — IV. A belviszonyragok használata a magyarban. *Kunos Ignác és Munkácsi Bernattól*. 50 kr. — V. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. *Vámbery Ármán* r. tagtól. 50 kr. — VI. Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? *Völgy György* l. tagtól. 50 kr. — VII. A kaszámmit-i török nyelvjárás. *Ira Thury József*. 50 kr. — VIII. Nyelvészeti mozgalmak a mai görögökknél. *Tótfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — IX. Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. *Kálmány Lajostól*. 20 kr. — X. A monda dualismusa. *Brassói Sámuel* r. tagtól. 60 kr. — XI. A kunok nyelvéről és nemzetiségéről. *Gr. Kuan Géza* t. tagtól. 40 kr. — XII. Isota Nogarola. (Székfoglaló.) *Ábel Jenő* l. tagtól. 50 kr.

XIII. k. I. Kúdrán, a monda és az aposz. *Heinrich G.* l. tagtól. 40 kr. — II. A votják nép. miltja és jelene. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — III. Palesztina ismeretlene haladása az utolsó három évtizedben. *Goldsiher I.* l. tagtól. 40 kr. — IV. A homeroszi Demeter-hymnusról. *Ábel Jenő* l. tagtól. 50 kr. — V. A votjákok pogány vallásáról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 20 kr. — VI. A régi magyar nyelv skótóra. *Szaroas Gabor* r. tagtól. 10 kr. — VII. Egy kis viszhang Vámbery Ármán ur válaszára. *Budenz J.* r. tagtól. 20 kr. — VIII. Ki volt Calpurnius magyar tolmácsa. *Szilgy Kálmán* r. tagtól. 10 kr. — IX. Szegedi Lénárt énekeskönyve. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — X. Szőrendi tanulmányok. I. rész. *Joannovics György* t. tagtól. 30 kr. — XI. A kisebb görög tragikusok tropusai. *Pecz Vilmostól*. 10 kr. — XII. Heraclius Rankavis Leon hellén drámája. *Tótfy Iván* l. tagtól. 30 kr.

XIV. k. I. Az ó- és középkori Terentiusz biographiák. *Ábel Jenőtől*. 40 kr. — II. Szőrendi tanulmányok. II. rész. *Joannovics György* t. tagtól. 40 kr. — III. A mordva nép házasági szokásai. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — IV. Jelentés ujhallén munkákról. *Tótfy Iván* l. tagtól. 30 kr. — V. Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvészetben és szokásiban. *Kálmány Lajostól*. 10 kr. — VI. Etymologicum magnum Romanie. *Pálnoky Miklóstól*. 20 kr. — VII. A magyar szótók. *Simonyi Zsigmond*tól. 30 kr. — VIII. A nyelvújítás történetéhez. *Simonyi Zsigmond*tól. 20 kr. — IX. Szőrend és accentus. *Brassói Sámuel* t. tagtól. 40 kr. — X. Három franciák hollétiata és a volapük. *Tótfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — XI. Euhemerii reliquia. *Nemethy Genától*. 60 kr. — XII. Gáti István steganographiája, kapcsolatban a modern stenographiával. *Vikar Belától*. 40 kr.

XV. k. I. Az iszlám vallásos mozgalmái az első négy században. *Dr. Schreiner Márton*tól. 30 kr. — II. André Chénier költésze. *Haraszi Gyulától*. 1 frt 50 kr. —

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

BEKENDZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XV. KÖTET. V. SZÁM.

PSYCHIATRIA

ÉS

POLITIKA.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

ZICHY ANTAL

T. TAGTÓL

Ára 10 kr.

BUDAPEST.

1890.

PSYCHIATRIA

ÉS

POLITIKA.

ZICHY ANTAL

T. TAGTÓL.

BUDAPEST.

1890.

- I. k. I. Solon adótörvényéről. *Telley Ivántól.* 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz *Telley Ivántól.* 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. *Törkányi J. Bétától.* 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nihilizmusnak keletkezéséről és gyarapodásáról szerzőjéről. *Szász Károlytól.* 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk felállása. *Toldy Ferenczről.* 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vambéry Ármintól.* 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. *Imre Sándortól.* 1889. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásainak énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól.* Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai. 1550—59. — 2. Egy népiradalmi emlék 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szezenyi Molnár Albert 1574—1633.) *Toldy Ferenczről.* 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Samueltól.* 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratairól és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól.* 1870. 43 l. 20 kr. (1867—1869.)
- II. k. I. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. *Mátyás Gábor* l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikái felfogásáról. Székkfoglaló. *Szász Károly* r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Joannovits Gy.* l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmi szók értelmezéséhez. *Finály Henrik* l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomós Dénes költeményei és a hétszigeti görög népműv. *Telley Ivin* lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székkfoglaló. *Zichy Antal* l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytanú névtár XVII. és XVII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Bessenyei előtt) *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölések módjairól. *Gr. Kun Géza* lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. *Szilády Aron* l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székkfoglaló. *Szénassy Sándor* l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A jefterekről. *Szilády Aron* lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Arvay Gergely felett. *Szvorényi József* lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 krajczár. (1869—1872.)
- III. k. I. Commentator commentatus. Tárlozatos Horatius satiráinak magyarázói után. *Brassai Samuel* r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Csérei János Berczai Akos fejedelméhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. *Szabó Károly* r. tagtól. 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bitniz Lajos felett. *Szabó Imre* t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székkfoglaló. *Vadnai Károly* l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett. *Finály Henrik* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ököltészetre. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. *Dr. Goldziher Ignác*tól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. *Gr. Kun Géza* l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön rugozásának. *Riedl Szende* lev. tagtól. 51 l. 20 kr. (1872—1873.)
- IV. k. I. szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak a a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneide II-ik könyvére. különös tekintettel a magyarra. *Brassai Samuel* r. tagtól. 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám. Bálint Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálymik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító írja nyelvtudománynak művelése hazánkban. Székkfoglaló. *Bartalus István* l. tagtól. 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1874. 31 l. 20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra kelesten. *Dr. Goldziher Ignác*tól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban